

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АДЛИЯ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК ИНСТИТУТИ**

“Жиноят ҳуқуқи ва криминология” кафедраси

КУРС ИШИ

МАВЗУ: Ўзбекистонда ва МДХ далавларида ҳаётга қарши жиноятлар

**Бажарди: “2-ҳуқуқ А-поток, 1-гуруҳ
талабаси Айматов Элбек**

Тошкент – 2010

МАВЗУ: МДХ давлатларида ва Ўзбекистонда ҳаётга қарши жиноятлар

РЕЖА:

- 1. МДХ давлатларида ҳаётга қарши жиноятлар**
- 2. Ўзбекистонда ҳаётга қарши жиноятлар.Қасдан одам ўлдириш**
- 3. Кучли рухий ҳаяжонланиш ҳолатида қасдан одам ўлдириш**

КИРИШ

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги ва айрим ривожланган хориж давлатлари жиноят ҳуқуқининг ўзига хос хусусиятлари фанини ўқитишдан мақсад: талабаларга жиноят қонуни нормаларини қўллашга доир назарий билимлар ва кўникмаларни ўргатиш, шунингдек специфик хусусиятларига кўра жиноят таркибларини ажратиш ҳамда уларни квалификация қилишда мустаҳкам билимларни шакллантиришдир.

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги ва айрим ривожланган хориж давлатлари жиноят ҳуқуқининг ўзига хос хусусиятлари фанининг вазифалари қуйидагилардан иборат: талабаларда Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги ва айрим ривожланган хориж давлатлари жиноят ҳуқуқи тўғрисида чуқур билимларни шакллантириш; амалдаги Жиноят кодекси нормаларини тўғри шарҳлаш ва қўллаш олиш қобилиятини ривожлантириш.

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги ва айрим ривожланган хориж давлатлари жиноят ҳуқуқининг ўзига хос хусусиятлари фани талабаларда шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларига, давлат ва жамият манфаатларига, мулкчиликка, атроф муҳитга, инсоният хавфсизлигига нисбатан жиноий тажовузлардан ҳимоя қилиш ҳамда жиноий жавобгарликка асоссиз жалб қилишдан ҳимоя қилувчи восита бўлмиш, жиноят қонунчилигига нисбатан чуқур ҳурматни тарбиялаш учун мўлжалланган.

1. МДХ давлатларида ҳаётга қарши жиноятлар

Деярли барча мамлакатлар жиноят қонунчилигида умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси ўлим жазосига муқобил жазо сифатида ҳаётга суиқасд қилишдан иборат ўта оғир жиноятлар содир этилганда ва суд томонидан бошқа енгилроқ жазо тайинлаш мумкин эмас деб топилган ҳолатларда қўлланилади. Хорижий мамлакатлар жиноят қонунчилигида умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси икки кўринишда ижро этилиши билан фарқланади. Жумладан, умрбод қамоқ тариқасида ҳамда умрбод озодликдан маҳрум қилиш тариқасида. Қамоқ тариқасида умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси ижро этилганда маҳкумни батамом ажратган ҳолда махсус камераларда сақлашдан иборатдир.¹ Умрбод озодликдан маҳрум қилиш тарзда ҳукм ижро этилган ҳолларда маҳкум махсус ижро этиш қалониялари ёки турмага жойлаштириш орқали ижро этилади.

Озорбойжон Республикаси Конституциясида мустаҳкамланган шахснинг ҳамда фуқаронинг жисмоний, шахсий ҳамда маънавий ҳуқуқлари дахлсизлиги 2-бўлимда таъкидлаб ўтилган. Бўлимнинг XVIII бобида шахснинг ҳаёти ва соғлиғига қарши жиноятлар тавсифланади. Бу бобда бир неча янги моддалар киритилган. Масалан, 135 моддада “Эвтаназизия”, 136-моддада “Ноқонуний сунъий уруғлантириш ҳамда эмбрион ўрнатиш, тиббий стредизация”, 137 моддада “Инсон терисини ва органларини транслантация қилиш учун олишга мажбурлаш ҳамда уларни олиб сотиш”, 138 моддада “Ноқонуний биотиббий текширувлар ўтказиш, таъқиқланган диагностика усулларини қўллаш” ва бошқа шунга ўхшаш моддалар.

Бундан ташқари, Азарбайжон Республикаси умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси асосий жазо тури сифатида Озарбайжон Республикаси Жиноят кодексининг 57-моддасида белгиланган бўлиб, асосан тинчлик ва инсоният ҳавфсизлигига, шахснинг ҳаётига қарши жиноятлар, Конституциявий тузумга

¹ Попов В. Пожизненное лишение свободы: реальность и перспектива // Преступление и наказание, № 1, 1998. с. 44.

қарши жиноятлар, ҳарбий жиноятларга нисбатан тайинланади. Ушбу кодексга мувофиқ умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси аёлларга, 18 ёшга тўлмаган шахсларга, суд ҳукми қонуний кучга киргунга қадар 65 ёшга тўлган шахсларга нисбатан тайинланмайди.

2. Ўзбекистонда ҳаётга қарши жиноятлар. Қасддан одам ўлдириш

Ўзга шахснинг қасддан ўлдирилишига сабаб бўлиш одам ўлдириш деб эътироф этилади.

Содир этилган жиноятнинг барча ҳолатларини синчковлик билан, ҳар томонлама, тўла ва холисона текшириш лозимлиги тўғрисидаги қонун талабларига қатъий риоя этиш шарт¹ ҳисобланиб, уларга ҳар қандай ишни, айниқса, қасддан одам ўлдиришга оид ишларни кўриб чиқишда қатъий амал қилиш лозим бўлади, чунки қонун айбни оғирлаштирувчи ҳолатларда бу жиноятни содир этган айбдорга нисбатан ўлим жазосини қўллашни назарда тутади.

Ишнинг тўғри ҳал этилиши учун муҳим ҳисобланса-да, бироқ олиб борилган тергов бир ёқлама ва тўлиқ бўлмаганлиги натижасида одам ўлдириш жиноятининг барча ҳолатлари аниқланмаган тақдирда, шунингдек, бу камчиликни суд мажлисида бартараф этишнинг иложи бўлмаган ҳолларда иш қўшимча терговга қайтарилиши керак.

Қасддан одам ўлдириш жиноятининг **объекти** ўзга шахснинг ҳаёти ҳисобланади. Қонун ҳар қандай шахснинг ҳаётини, унинг ёши, жисмоний ҳолатидан қатъи назар, бир хилда ҳимоя этади. Шунинг учун ёшни ҳам, кексани ҳам, соғни ҳам, беморни ҳам ҳаётдан ҳуқуққа ҳилоф равишда маҳрум этиш одам ўлдириш деб эътироф этилади. Ўзбекистон Республикасида эвтаназия тақиқланади.

Инсон ҳаётининг бошланиши она қорнидан гўдак тана аъзосининг бир қисми чиқиши билан бошланади.

Она қорнида ҳомиланинг нобуд қилиниши қасддан одам ўлдириш жиноятини таркибини ташкил этмайди. Содир этилган жиноят, иш ҳолатларидан келиб чиқиб, жиноий равишда ҳомила- тушириш (ЖКнинг 114-моддаси) ёки қасддан баданга оғир шикаст етказиш (ЖКнинг 104-моддаси) жинояти таркибини ташкил этади.

Қасддан одам ўлдириш жиноятининг **объектив томони** ўзга шахсни ҳуқуққа ҳилоф равишда ҳаётдан маҳрум қилишдан иборат бўлади. Одам ўлдириш ҳаракат билан ҳам, ҳаракатсизлик орқали ҳам содир этилиши мумкин. Одам ўлдириш усули жиноятни квалификация қилишга таъсир кўрсатмайди.

Одам ўлдириш – моддий таркибли жиноятдир. У инсон организмида қайта тикланмайдиган ўзгаришлар, яъни биологик ўлим бошланган пайтдан эътиборан **туғалланган** ҳисобланади.

Қасддан одам ўлдириш жинояти объектив томонининг зарурий белгиси айбдорнинг содир этган қилмиши (ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги) билан жабрланувчининг келиб чиққан ўлими ўртасида сабабий боғланиш мавжудлиги ҳисобланади.

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 2004 йил 24 сентябрдаги қарори. 1-банд.

Содир этилган қилмиш билан ўлим ўртасида сабабий боғланишнинг йўқлиги қасддан одам ўлдирганлик учун жиноий жавобгарликни бутунлай истисно этади, бу ҳол ҳаракатни бошқа модда билан квалификация қилинишига сабаб бўлиши мумкин, бунга жабрланувчи соғлиғига етказилган тегишли зарарнинг оғирлик даражаси мисол бўла олади.

Қасддан одам ўлдиришга суиқасд қилиш фақат тўғри қасд билан содир этилиши мумкин. Яъни: бунда айбдор ўз қилмиши-нинг ижтимоий хавfli хусусиятини англаган, жабрланувчининг ўлимига кўзи етган ва уни ўлдиришни истаган бўлади, бироқ ўлим айбдорнинг иродасига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра (жабрланувчининг фаол қаршилиги, бошқа шахсларнинг аралашуви, жабрланувчига ўз вақтида тиббий ёрдам кўрсатганлик ва ҳоказо вазиятлар туфайли) келиб чиқмайди. Шу сабабли айбдор-нинг жабрланувчини ҳаётдан маҳрум этиш ниятида ҳаракат қил-ган-қилмаганлигини; ўлим юз беришини истаган-истамаганлиги-ни ва қандай ҳолатлар исталган натижа юз беришига тўсқинлик қилганлигини аниқлаш зарур¹. Одам ўлдириш жиноятини содир этувчи ҳаракатлар муқаррар равишда ҳуқуққа ҳилоф бўлиши лозим. Зарурий мудофаа (ЖК 37-моддаси) ижтимоий хавfli қилмиш содир этган шахсни ушлаш вақтида зарар етказиш (ЖК 39-моддаси), охири зарурат (ЖК 38-моддаси), буйруқ ёки бошқа вазифани ижро этиш (ЖК 40-моддаси) пайтида қонун шартлари доирасида ўзга шахсни ҳаётдан маҳрум этиш жиноят ҳисобланмайди.

Қасддан одам ўлдириш жиноятининг **субъектив томони** айбнинг қасд шакли билан тавсифланади. Қасддан одам ўлдириш жинояти ҳам тўғри, ҳам эгри қасд билан содир этилиши мумкин. Қасддан одам ўлдириш жиноятини содир этаётганда айбдор жабрланувчини ҳаётдан маҳрум этиш қасди билан ҳаракат қилади, қилмишнинг ижтимоий хавfli оқибатларига кўзи етади, ўлим юз беришини истади (тўғри қасд) ёки бунга онгли равишда йўл қўйиб беради (эгри қасд)².

Судлар қасддан одам ўлдириш билан қасддан баданга оғир шикаст етказиш жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлган (ЖК 104-моддаси 3-қисмининг “д” банди) ҳолатларни фарқлаши лозим. Улар ўртасидаги чегара айбланувчи қасдининг йўналиши, ўзининг ҳаракатлари оқибатига субъектив муносабати билан жабрланувчининг ўлими асосида ўтказилиши лозим.

Айбдор қасддан одам ўлдиришда ўлимнинг келиб чиқишига тўғри қасд билан ҳаракат қилади, қасддан баданга оғир шикаст етказиш натижасида жабрланувчининг ўлими келиб чиққанда эса, ўлимга нисбатан айб эҳтиётсизлик шаклида намоён бўлади.

“Айбдорнинг қасди нимага қаратилганлиги тўғрисидаги масалани ҳал этишда қилмишнинг барча ҳолатлари мажмуидан келиб чиқилиши, хусусан, жиноятни содир этиш усули ва қуроли, тан жароҳатлари сони, хусусияти ва ўрни (масалан, одам ҳаёти учун муҳим аъзоларнинг жароҳатланганлиги),

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 2004 йил 24 сентябрдаги қарори. 3-банд.

² Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 2004 йил 24 сентябрдаги қарори. 2-банд.

жиноий ҳаракатлар тўхташи сабаблари, шунингдек, айбдор ва жабрланувчининг жиноят содир этилгунга қадар бўлган феъл-атвори, ўзаро муносабатлари, айбдорнинг жиноят содир этилгандан кейинги ҳаракатлари хусусияти эътиборга олинishi лозим”¹. Санаб ўтилган белгиларни ҳисобга олиш билан бирга, айбдор шахс қасдининг йўналиши, одам ўлдириш ва қасддан баданга оғир шикаст етказиш оқибатида жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлиш чегарасини ҳамда қасддан одам ўлдиришга суиқасд қилиш билан жабрланувчи соғлиғига етказилган зарар чегарасини белгилаш масаласини ҳал этиш керак бўлади.

Қасддан одам ўлдириш жиноятининг **субъекти** ЖК 97-моддасининг 1-қисмида кўзда тутилган ҳар қандай 14 ёшга тўлган шахс, шу модданинг 2-қисми бўйича эса, 13 ёшга тўлган ақли расо шахс ҳисобланади.

Судлар қасддан одам ўлдирганлик учун жазо тайинлашда айбдорнинг салбий ёки ижобий хусусиятларини тавсифловчи маълумотларни кўзда тутиши муҳим аҳамиятга эга бўлади. Айни пайтда жабрланувчининг шахсига оид маълумотлар, унинг судланувчи билан ўзаро муносабатлари, шунингдек, қотиллик содир этилмасидан олдинги ҳулқ-атворини ўрганиш керак бўлади. Айбланувчининг (судланувчининг) руҳий жиҳатдан соғломлигига шубҳа туғилган тақдирда, амбулатория ёки стационар шароитда суд-психиатрия экспертизаси ўтказилиши керак².

9. Бир неча шахс жавобгарликка тортилган қасддан одам ўлдириш билан боғлиқ ишларни кўриб чиқиш чоғида судлар ҳар бир судланувчининг жиноят содир этишдаги иштироки даражасини ўрганиши лозим. Бунда жиноятнинг бажарувчилари сифатида одам ўлдиришга қаратилган қасд асосида ҳаракат қилган ва бевосита жабрланувчини ҳаётдан маҳрум қилиш жараёнида қатнашган шахслар эътироф этилиши мақсадга мувофиқ.

Иштирокчиликда жиноят содир этилганда судлар одам ўлдириш хавфли рецидивист, ўта хавфли рецидивист томонидан, илгари қасддан одам ўлдирган шахс томонидан содир этилганлиги каби квалификация қилинувчи белгиларни, бевосита ушбу белгилар тааллуқли бўлган иштирокчиларнинг ҳаракатларини квалификация қилишда ҳисобга олиншини назарда тутишлари лозим.

Қасддан одам ўлдириш ЖК 97-моддасининг 1-қисми билан ушбу кодекс 97-моддасининг 2-қисмида кўрсатилган оғирлаштирувчи ҳолатлар, шунингдек, 98, 99, 100, 101-моддаларда назарда тутилган енгиллаштирувчи ҳолатлар мавжуд бўлмаган ҳолларда квалификация қилиниши лозим. Айбдорнинг ҳаракатлари ЖК 97-моддасининг 1-қисми билан ушбу кодекснинг 98, 99, 100, 101-моддаларида назарда тутилган одам ўлдириш белгиларини истисно қилиш усули билан квалификация қилинади.

ЖК 97-моддасининг 1-қисми билан квалификация қилинадиган жиноятларга ўч олиш мақсадида, рашк қилишдан, ҳасаддан, қўрқоқликдан, ачиниш оқибатида, жабрланувчининг ихтиёрий илтимосига кўра, шунингдек,

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 2004 йил 24 сентябрдаги қарори, 4-банд.

² Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 2004 йил 24 сентябрдаги қарори. 27-банд.

жабрланувчининг айби билан келиб чиққан жанжал ёки муштлашиш натижасида содир этилган одам ўлдириш тааллуқли ҳисобланади.

Ўч олиш мақсадида одам ўлдириш ўч олиш шахсий муносабатлар асосида пайдо бўлган ҳолатларда ЖК 97-моддасининг 1-қисми бўйича квалификация қилинади. Шахсни ёки унинг яқин қариндошларини ўзининг хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши билан боғлиқ ҳолатларда ўч олиш мақсадида ўлдириш ЖКнинг 97-моддаси 2-қисмининг “Г” бандида назарда тутилган жиноятни юзага келтиради.

Шахсий муносабат замирида ўч олиш билан боғлиқ одам ўлдиришни жабрланувчининг иккинчи даражали хатти-ҳаракати баҳона бўладиган безорилик ҳис-туйғусидан келиб чиқиб ёки умуман, сабабсиз содир этилган, масалан, жабрланувчининг айбдорга чектиришни рад қилганлиги, жойлашган жойни тушунтирмаганлиги, керакли манзилга олиб борадиган йўлни кўрсатмаганлиги ва ҳоказолар туфайли содир этилган қотилликдан фарқлаш лозим. Бундай хатти-ҳаракат ЖК 97-моддаси 2-қисмининг “Л” банди бўйича квалификация қилишни талаб этади.

Жабрланувчининг айбдорда ўч олиш ҳиссини туғдирган хулқ-атвори ёхуд айрим хатти-ҳаракатлари қотилликдан бевосита олдин ҳам, анча илгарироқ ҳам содир этилган бўлиши мумкин.

Шахсий муносабатлар замирида ўч олиш бевосита одам ўлдиришдан олдин юзага келганда мазкур ҳодиса кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида ёки зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб ёхуд ижтимоий хавfli қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб содир этилган-этилмаганлигини аниқлаш лозим. Мазкур ҳолатларнинг вужудга келиши нормалар рақобати мавжудлигидан гувоҳлик беради, уни бартараф этиш умумий ва махсус нормалар рақобатида квалификация қоидалари бўйича амалга оширилади.

Рашк сабабидан одам ўлдириш ЖК 97-моддасининг 1-қисми билан квалификация қилинади. Одам ўлдириш сабаби бўлган рашк ўз ичига ишонмаслик, адоват ва худбинлик элементларини олади. Рашк туфайли одам ўлдиришга кўпинча эр-хотиннинг ишқий муносабатлари, чин ёки ёлғондакам хиёнат, жабрланувчининг турмушга чиқишга ё уйланишга рози бўлмаслиги, ёхуд жабрланувчининг бирга яшашдан бош тортиши кабилар баҳона бўлиши мумкин.

Муштлашиш ёки жанжаллашиш оқибатида содир этилган одам ўлдириш жанжал ёки муштлашиш, кимнинг айби билан келиб чиққанлигидан қатъи назар, ЖК 97-моддасининг 2-қисмида назарда тутилган оғирлаштирувчи ҳолатлар мавжуд бўлмаган ҳолларда ЖК 97-моддаси 1-қисми билан квалификация қилинади.

Агар муштлашиш ёки жанжаллашиш оқибатида одам ўлдиришда енгиллаштирувчи ҳолатлар мавжуд бўлса, бу қотилликни ЖКнинг 98, 100, 101-моддаларига мувофиқ квалификация қилишга имкон беради.

Муштлашиш ёки жанжаллашиш пайтида содир этилган одам ўлдиришни квалификация қилишда уларнинг юзага келишининг ҳақиқий сабаблари ва ҳолатларини аниқлаш муҳим, зеро, муштлашиш ёки жанжаллашиш содир

этилган жиноят вазиятини тавсифлайди, бироқ жиноятни квалификация қилишда ҳал қилувчи белги ҳисобланмайди.

Одам ўлдириш жиноятини ЖК 97-моддасининг 2-қисми бўйича квалификация қилиш учун ушбу модда иккинчи қисмининг тегишли бандида кўзда тутилган белгилардан бирортаси бўлсада аниқлаш лозим.

ЖК 97-моддасининг 2-қисмида кўрсатилган ҳар бир оғирлаштирувчи ҳолат мустақил аҳамиятга эга, шу муносабат билан одам ўлдириш жиноятини квалификация қилишда уларни кўрсатиш зарурияти юзага келади.

ЖК 97-моддаси 2-қисмининг “а” бандида **икки ёки ундан ортиқ шахсни қасдан ўлдирганлик** учун жавобгарлик назарда тутилган. Мазкур белги билан боғлиқ айб икки ёки ундан ортиқ шахс бир вақтнинг ўзида айбдорнинг ягона қасди билан ҳаётдан маҳрум қилинган ҳолларда қўйилади. Ягона сабаб, жабрланувчиларнинг бир вақтнинг ўзида ҳаётдан маҳрум қилиниши ва ҳоказо, икки ёки ундан ортиқ шахсни ягона қасд билан ўлдирилганлигидан далолат бериши мумкин.

Икки ёки ундан ортиқ шахснинг бир вақтнинг ўзида ўлдирилиши жиноий ниятнинг ягоналиги кўрсаткичларидан биридир. Турли вақтларда содир этилган икки ёки ундан ортиқ шахсни ўлдиришда жиноий ниятнинг ягоналигини эътироф этиш учун айбдорнинг хатти-ҳаракатида фақат тўғри қасд албатта мавжуд бўлганлигини аниқлаш лозим. Бир вақтнинг ўзида одам ўлдиришда фақат тўғри қасд эмас, балки эгри қасд ҳам бўлиши мумкин.

Агар икки ёки ундан ортиқ шахснинг ўлдирилиши ягона жиноий ният билан боғлиқ бўлмаса ва бошқа кишини ҳаётдан маҳрум қилишнинг ҳар бир ҳолатида мустақил пайдо бўлган қасд билан содир этилса, бу қилмиш ЖК 97-моддасининг 2-қисми “а” банди билан квалификация қилинмаслиги лозим. Бундай қилмиш-лар такрорийлик белгиси бўйича квалификация қилиниши лозим¹.

Айбдор икки ёки ундан ортиқ кишини ўлдиришга қасд қилганда бир кишининг қасдан ўлдирилиши ва бошқа шахснинг ҳаётига суиқасд қилиниши икки ёки ундан ортиқ шахснинг тугалланган ўлдирилиши сифатида баҳоланмаслиги керак, чунки бунда икки ва ундан ортиқ шахсни ҳаётдан маҳрум этишга оид жиноий ният айбдорга боғлиқ бўлмаган вазиятлар сабабли амалга ошмаган бўлади. Бундай ҳолларда қилмиш, жиноий хатти-ҳаракат изчиллигига боғлиқ бўлмаган ҳолда, бир кишини ўлдирганлик сифатида, оғирлаштирувчи ҳолатлар мавжуд бўлганда ЖК 97-моддаси 2-қисми ёхуд мазкур ҳолатлар мавжуд бўлмаганда, ЖК 97-моддаси 1-қисми ва икки ёки ундан ортиқ шахс ҳаётига суиқасд қилгалик учун ЖК 25-моддаси 2-қисми ҳамда ЖК 97-моддаси 2-қисми “а” банди бўйича квалификация қилиниши керак².

Агар айбдорнинг нияти бир кишини ўлдириш бўлиб, бироқ мазкур қилмишни содир этиш жараёнида эҳтиётсизлик оқибатида бошқа кишини ҳам

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Қасдан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 2004 йил 24 сентябрдаги қарори, 6-банд, 3-хатбоши.

² Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Қасдан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 2004 йил 24 сентябрдаги қарори, 6-банд, 2-хатбоши.

ўлдирган бўлса, бу қилмиш жиноятлар мажмуи бўйича қасддан одам ўлдириш ва эҳтиётсизлик туфайли одам ўлдириш сифатида квалификация қилиниши лозим (ЖК 97-моддаси 1-қисми ёки 2-қисмининг тегишли банди ва 102-моддаси).

Ҳомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлни қасддан ўлдириш (ЖК 97-моддасининг 2-қисми “б” банди), айбдорга бу аниқ маълум бўлган ёки у жабрланувчининг ҳомиладорлиги ҳақида олдиндан хабар топган ҳолларда ушбу модда бўйича жавобгарлик юзага келади.

Айбдор жабрланувчининг ҳомиладорлиги фактини олдиндан англамаган ҳолларда айбдорнинг хатти-ҳаракати ЖК 97-моддаси 2-қисми “б” банди бўйича квалификация қилиниши мумкин эмас.

Олдиндан билиш айбдор шахс аёлнинг ҳомиладорлигидан хабардорлигини назарда тутати. Айбдорнинг хабардорлиги шахсий кузатишларига (ҳомиладорлик катталигида), даволаш муассасаси томонидан берилган ҳомиладорликни тасдиқловчи расмий ҳужжат билан танишганлигига асосланган бўлиши ёки жабрланувчининг ўзи, унинг ота-онаси, дўстлари, танишлари берган маълумотлардан келиб чиқиши мумкин.

Айбдор тахмин асосида ҳомиладорлик мавжуд эмас деб янглиш ўйлаган, аслида жабрланувчи эса ҳомиладор бўлиб чиқса (ҳомиладорлик муддати кичик бўлган бўлса), ЖК 97-моддасининг 2-қисмида кўрсатиб ўтилган жавобгарликни оғирлаштирувчи бошқа ҳолатлар мавжуд бўлмаса, ЖК 97-моддасининг 1-қисми бўйича квалификация қилинади¹.

Ҳомиладорлик муддати ва ҳомиланинг яшаш қобилияти қилмишни квалификация қилишга таъсир кўрсатмайди.

Айбдорга аён бўлган ожиз аҳволдаги шахсни қасддан ўлдириш ЖК 97-моддасининг 2-қисми “в” банди билан квалификация қилинади.

Ожиз аҳволдаги деганда, жабрланувчининг шундай жисмоний ёки руҳий ҳолатини тушуниш керакки, бундай ҳолат уни ўз ҳаётига қилинаётган суиқасдга қарши ҳаракат қилиш имконияти-дан маҳрум қилади. Мазкур ҳолат вояга етмаганликка ёки кекса-ликка, оғир хасталикка, уйқу ҳолатига, кучли даражадаги маст-ликка ва бошқа омилларга боғлиқ бўлиши мумкин.

Ожиз аҳвол деганда, жабрланувчининг физиологик, жисмоний ёки руҳий жиҳатдан (жисмоний нуқсонлари, руҳияти бузилганлиги, жуда ёш ёки кексалиги, қаттиқ оғриқ ёки беҳуш ҳолатда ёхуд уйқуда бўлганлиги, алкоголь, гиёҳвандлик воситаси ёки психотроп модда таъсирида оғир даражада мастлик туфайли) ўзини ҳимоя қилишга, айбдорга фаол қаршилиқ кўрсатишга қодир эмаслиги ёки ўзига нисбатан содир этилаётган ҳаракатларнинг хусусиятини ва моҳиятини тушуна олмаслиги ёхуд ўз ҳаракатларини бошқара олмаслиги ҳолати тушунилиши керак. Бунда айбдор жабрланувчи ожиз аҳволда эканлигини англаган бўлиши шарт.

Жабрланувчининг алкогольли ичимлик, гиёҳвандлик воситаси ёки психотроп модда таъсирида атрофдаги вазиятни англай олмайдиган даражада мастлиги,

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 2004 йил 24 сентябрдаги қарори, 7-банд, 2-хатбоши.

унинг ожиз аҳволда бўлган, деб тан олинисига асос бўлиши мумкин. Бунда жабрланувчини ким бу аҳволга солганлиги аҳамиятга эга эмас¹.

Чақалоқни ожиз аҳволдаги одам деб эътироф этиш зарурлигига қарамасдан, унинг туғилиши чоғида ёки ундан кейин онаси томонидан ўлдирилиши ЖК 99-моддасида кўзда тутилган жиноят таркибини келтириб чиқарганлиги сабабли ЖК 97-моддасининг 2-қисми “в” банди бўйича квалификация қилинмайди.

Ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан шахсни ёки унинг яқин қариндошларини қасддан ўлдириши (ЖК 97-моддаси 2-қисми “г” банди) ўч олиш мақсадида жабрланувчининг ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши оқибатида келиб чиққан қасддан одам ўлдириш сифатида квалификация қилиниши лозим. Сабаблари аниқланмаган ҳолда ҳам, яъни одам ўлдириш жабрланувчининг ўз қонуний фаолиятига қаршилиқ кўрсатиш мақсадида ёхуд унинг бундан кейинги айбдор учун ножоиз хизмат ёки фуқаролик фаолияти билан боғлиқ ҳолларда содир этилганда ҳам шундай квалификацияга йўл қўйилиши мумкин.

Қариндош ёки куда-анда бўлганлар, яъни ота-оналар, ака-укалар, опа-сингиллар, эр-хотинлар, болалар, шу жумладан фарзандликка олинганлар, шунингдек, эр-хотиннинг ота-оналари, ака-укалари, опа-сингиллари **яқин қариндошлар**га киради.

Муассаса, корхона, ташкилотда ишлайдиган ўз зиммасига юклатилган хизмат (меҳнат) мажбуриятларини бажараётган ҳар қандай шахснинг фаолияти **ўз хизмат бурчини бажариш** деб тушуниш зарур. Булар ҳокимият вакиллари, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ходимлари, шунингдек, ўз хизмат бурчини бажараётган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Ўз хизмат бурчини қонуний бажараётганлиги туфайли содир этилган қотиллик ЖК 97-моддаси 2-қисми “г” банди бўйича квалификация қилинади. Хизмат бурчини бажараётган шахснинг хатти-ҳаракати қонуний бўлмаса ва айбдор муайян жавоб ҳаракати кўрсатиб, уни ўлдирган бўлса, унга ЖК 97-моддасининг 2 қисми “г” бандида кўзда тутилган белгини айб сифатида қўйиб бўлмайди.

Одам ўлдиришни ЖК 97-моддасининг 2-қисми “г” банди бўйича квалификация қилишда жиноятнинг жабрланувчи ўз хизмат вазифасини бажараётган пайтда ёки бошқа вақтда содир этилганлиги аҳамиятга эга эмас. Шу ўринда қасддан одам ўлдириш жабрланувчи ёки унинг яқин қариндоши ўз хизмат вазифасини бажаргани ёки шундай фаолияти учун қасд олиш мақсади билан боғлиқ ҳолда содир этилганлигини аниқлаш муҳим².

Фуқаролик бурчини бажариш деганда, ҳар қандай кишининг Ўзбекистон Республикаси Конституциясида ёки бошқа қонунларда белгилаб қўйилган ҳуқуқ ва мажбуриятларини амалга оширишига ҳам, бошқа ижтимоий фойдали фаолиятни амалга оширишига ҳам йўналтирилган ижтимоий фойдали ва ҳуқуқий фаолиятини тушуниш лозим. Масалан, бу ҳуқуқбузарликнинг олдини

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 2004 йил 24 сентябрдаги қарори, 8-банд.

² Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 2004 йил 24 сентябрдаги қарори, 9-банд, 1-хатбоши.

олиш, содир этилган ёки тайёрланаётган жиноят тўғрисида ёхуд ҳуқуқбузарлик содир этилганлиги учун қидириляётган шахс турган жой ҳақида ҳокимият органларига хабар бериш, гувоҳ ёки жабрланувчи сифатида шахснинг жиноят содир этганлигини фош этувчи кўрсатмалар бериши ва ҳоказо бўлиши мумкин¹.

Хизмат вазифасини бажаряётган ҳокимият вакилига ёки фуқаролик бурчини бажаряётган шахсга қаршилиқ кўрсатиш билан боғлиқ ҳолда уни қасддан ўлдириш ЖК 219-моддасининг тегишли қисмида ҳамда ЖК 97-моддаси 2-қисми “г” бандида назарда тутилган жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилинади².

Давлат ёки жамоат арбобини ёхуд ҳокимият вакилини уларнинг давлат ёки жамоат ишига оид фаолиятлари билан боғлиқ ҳолда ўлдириш, вазиятни издан чиқариш ёхуд давлат идораларининг қарор қабул қилишларига таъсир кўрсатиш ёки уларнинг сиёсий ёки бошқа ижтимоий фаолиятига қаршилиқ кўрсатиш мақсадида содир этилганда, бу қилмиш ЖК 155-моддаси 3-қисмининг “а” бандида назарда тутилган терроризм жиноятини ташкил этди ва ЖК 97-моддаси 2-қисмининг “г” банди бўйича қўшимча тарзда квалификация қилишни талаб этмайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг ўлдирилиши ёки унинг ҳаётига тажовуз қилиш ЖК 158-моддасининг 1-қисми бўйича жавобгарликни келтириб чиқаради.

Ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажаряётган шахсни ёки унинг яқин қариндошларини ўлдирганлик учун жавобгарлик, жабрланувчининг у ёки бу хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариш бўйича ижтимоий фойдали ҳаракатлари қачон содир этилганлигидан қатъи назар вужудга келади.

Одам ўлдиришнинг оғирлаштирувчи таркибини вужудга келтирадиган **бошқа шахслар ҳаёти учун хавфли бўлган усулда** (ЖК 97-моддаси 2-қисмининг “д” банди) жиноят содир этиш деганда, муайян вазиятда нафақат аниқ бир жабрланувчининг, балки бошқаларнинг ҳаёти учун ҳам хавфли бўлган усуллардан фойдаланишни тушуниш лозим. Бунга одамлар гавжум жойда тартибсиз равишда ўқ отиш, кўп кишилиқ хонадонда, жамоат транспортида ўқ отиш ҳолатини, шунингдек, портлатиш, ўт қўйиш, сувни ёки озиқ-овқатларни заҳарлашни киритиш лозим. Айни пайтда одам ўлдириш услубининг хавфлилиги жиноят содир этилган муайян вазиятга кўра баҳоланади. Масалан, жабрланувчидан бошқа одам бўлмаган жойда автомашинани портлатиб ёки машина билан уни босиб жиноят содир этилган бўлса, мазкур ҳодисани ЖК 97-моддаси 2-қисмининг “д” банди билан квалификация қилиб бўлмайди, чунки бундай ҳолатларда айбдорнинг қилмиши бошқа кишиларнинг ҳаёти учун реал хавф туғдирмайди.

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 2004 йил 24 сентябрдаги қарори, 9-банд, 3-хатбоши.

² Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 2004 йил 24 сентябрдаги қарори, 9-банд, 4-хатбоши.

Одам ўлдириш усулининг бошқалар ҳаёти учун хавфи сохта ёки тахминий эмас, балки ҳақиқий бўлиши лозим. Аниқ шароитда бошқалар ҳаётига хавф туғдириш мумкинлиги аён бўлиши керак.

Одам ўлдириш бошқалар ҳаёти учун хавфли ҳолатда содир этилган деб эътироф этиш учун муайян шахсни ҳаётдан маҳрум қилиш билан айбдор бундай ўлдириш усули фақат жабрланувчи учунгина эмас, балки бошқалар учун ҳам хавфли эканлигини, танланган жабрланувчи билан бирга бошқа шахсларни ҳам ҳаётдан маҳрум қилиш имконини яратишини англаганини аниқлаш лозим. “Усулнинг чинакам хавфлилиги, ҳар бир муайян вазиятда ишнинг барча ҳолатларидан, чунончи, айбдор ишлатган жиноят қуролининг шикаст етказиш хусусияти, воқеа жойида жабрланувчидан ташқари ўзга шахслар ҳам бўлганлиги ва шу қабилардан келиб чиққан ҳолда аниқланиши зарур”¹.

Агар кўпчилик кишилар ҳаёти учун хавфли бўлган усулда одам ўлдирилса ёки ўзга шахсларга тан жароҳати етказилса ёхуд ўзга шахсларнинг ўлими келиб чиқса, айбдорнинг қилмиши Жиноят кодексининг тегишли моддаларига мувофиқ жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилиниши лозим.

Судларнинг эътиборини қасддан одам ўлдиришда айбдор бўлган шахсларни жазолашни индивидуаллаштириш принципига қатъий риоя этилиши зарурлигига қаратиш зурур. Судлар шуни назарда тутишлари лозимки, қонун жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларда қасддан одам ўлдириш жиноятини содир этганлик учун ўлим жазосини қўллаш мумкинлигини назарда тутди, бироқ ушбу жазони албатта қўллашни талаб этмайди².

3. Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан одам ўлдириш

Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан одам ўлдириш бу – физиологик аффект ҳолатда одам ўлдиришдир.

Физиологик аффект – тўсатдан юзага келадиган руҳий ҳаяжонланиш, қисқа муддатли, лекин шиддат билан кечадиган эмоционал муносабат; қисқа муддатли лов этадиган ғазаб, айна маҳалда ғавқулодда кучли, шиддатли кечинма; ғазабга айланадиган қаҳр; даҳшатга айланадиган қўрқув, тушкунликка соладиган сиқилиш, бунинг натижасида айбдор ўз ҳаракатларини назорат қилиш имкониятини ва уларни бошқариш қобилиятини бир мунча фурсат йўқотади.

Физиологик аффект ҳолатида шахс ўзининг ҳаракатлари учун жавоб бера олади, нима қилаётганлигини тушунади, бироқ ўз ҳаракатларини бошқариш қобилиятини анча йўқотади.

Шахс бу қобилиятини бутунлай йўқотса, у **патологик аффект** ҳолатида бўладики, бу шахсни ақли норасо деб топиш учун дастлабки шарт–шароитни

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 2004 йил 24 сентябрдаги қарори, 10-банд, 2-хатбоши.

² Қаранг: Юқоридаги Пленум қарори, 28-банд, 1-хатбоши.

яратади. Қотиллик физиологик аффект ҳолатида содир этилганлиги тўғрисидаги масалани ҳал этишда комплекс руҳий-психиатрия экспертизаси тайинлаш зарур.

Одам ўлдириш кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида содир этилган деб квалификация қилиш учун икки жиҳат асос бўла олади. Биринчидан, жабрланувчи томонидан содир этилган ғайриқонуний зўрлик ва оғир ҳақорат. Иккинчидан, айбдор шахс одам ўлдириш пайтида кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида бўлганлиги. Ушбу вазиятлардан бири мавжуд бўлмаганда қотиллик кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида содир этилган деб квалификация қилинмайди.

Руҳий ҳаяжонланишнинг тўсатдан юзага келиши – аффектнинг физиологик хусусиятидир, бунда руҳиятнинг хотиржам вазиятидан жабрланувчининг ноқонуний зўравонлиги ёки оғир ҳақорати ёхуд ҳуқуққа хилоф бошқа ҳаракатларига жавоб тариқасида эмоционал портлашга ўтилади. Физиологик аффект юзага келиши билан айбдорнинг жабрланувчи ўлимига олиб келувчи ҳаракатлари ўртасида амалда вақт жиҳатидан узилиш бўлмаслиги лозим.

Айбдорнинг қилмиши ЖК 98-моддасига кўра квалификация қилиниши учун унинг ҳолати кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолати деб белгиланиши ва қуйидаги омиллар: жабрланувчи ҳуқуққа хилоф зўрлик ёки оғир ҳақорат қилиши, ёхуд унинг бошқа ҳуқуққа хилоф ҳаракатларидан бири туфайли юзага келиши зарур.

Жабрланувчи томонидан қилинган ҳуқуққа хилоф зўрлик жисмоний ёки руҳий бўлиши мумкин. Бу зўрлик бевосита айбдорга ёки унинг қариндошларига, яқин кишилари ёхуд бегоналарга нисбатан қўлланилган бўлиши мумкин.

Оғирлик даражаси ҳар хил бўлган тан жароҳати, калтаклаш, жабрланувчининг қариндошларини, яқин кишиларини ўлдириш, уларнинг номусига тегиш ва бошқача жисмоний таъсир ўтказиш **жисмоний зўрлик ишлатиш** деб баҳоланиши зарур.

Руҳий зўрлик ишлатиш деганда, жабрланувчига жисмоний зўрлик ишлатиш, унинг мол-мулкини нобуд қилиш, жабрланувчи сир сақламоқчи бўлган маълумотларни ошкор этиш билан таҳдид солиш ва ҳоказоларни тушуниш зарур. Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида одам ўлдириш учун, физиологик аффектни келтириб чиқарган (жисмоний ёки руҳий) зўрлик ҳуқуққа хилоф, яъни жиноий бўлиши лозим.

Ҳокимият ёки жамоатчилик вакиллари томонидан қонунда назарда тутилган асослар ва қонунда белгиланган тартибда зўрлик ишлатилиши жабрланувчи томонидан ўлимга олиб келган қаршилик кўрсатиш ва жавоб чораларини кўриш учун асос бўлмайди ва шу боис ЖК 98-моддасида назарда тутилган белгиларга эга бўлмайди. Бундай хатти-ҳаракат ЖКнинг 97-моддасига биноан қасддан одам ўлдириш деб квалификация қилиниши лозим.

Оғир ҳақорат деб физиологик аффект ҳолатини келтириб чиқарадиган сўз-иборалар ишлатиш ёки ҳаракатлар (шахсий қадр-қимматни, ор-номусни, миллий туйғуни ва бошқаларни одобсизлик билан қўпол равишда камситиш) тушунилади. Суд ҳар бир алоҳида ҳолатда ишнинг муайян вазиятларини

инобатга олиб, ҳақоратнинг оғир бўлган-бўлмаганлиги масаласини назарда тутиш лозим. Масалан, эр-хотинлик садоқатининг бузилиши ҳодисасининг ўзигина эр ёки хотин тарафидан оғир ҳақорат каби баҳоланмаслиги лозим. Бироқ эр ёки хотин хиёнатини ўз кўзи билан кўрган ҳолатни физиологик аффект ҳолатини вужудга келтирадиган оғир ҳақорат деб топиш мумкин.

Жабрланувчининг бошқа ҳуқуққа хилоф ҳаракатлари деганда, айбдор шахснинг ва унинг яқинларининг ҳуқуқлари ҳамда қонуний манфаатлари қўпол равишда бузилиши, масалан, мазмунан ўта беодоблик билан ажралиб турадиган безорилик қилиқлари, ўзбошимчалиги, ўзини ўзи ўлдиришгача олиб бориш ва ҳақозолар тушунилади.